

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/211033>

Please be advised that this information was generated on 2021-03-01 and may be subject to change.

Mediawijsheid in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs

Verslag van onderzoek bij leraren

Ed Smeets | Menno Wester

MEDIAWIJSHEID IN HET BASISONDERWIJS EN VOORTGEZET ONDERWIJS

Mediawijsheid in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs

Verslag van onderzoek bij leraren

Ed Smeets
Menno Wester

ITS, Radboud Universiteit Nijmegen

De particuliere prijs van deze uitgave is € 10,-
Deze uitgave is te bestellen bij het ITS, 024 - 365 35 00.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK DEN HAAG

Smeets, Ed.

Mediawijsheid in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs. Verslag van onderzoek bij leraren. / Ed Smeets & Menno Wester - Nijmegen: ITS

ISBN 978 – 90 - 5554 - 385 - 4
NUR 840

Projectnummer: 34000480

© 2009 ITS, Stichting Radboud Universiteit te Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van het ITS van de Stichting Radboud Universiteit te Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Voorwoord

In dit onderzoeksrapport wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de aandacht die in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs wordt besteed aan mediawijsheid en naar de opvattingen van leraren over mediawijsheid bij leerlingen. Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Mediawijsheid Expertisecentrum. In het onderzoek zijn verschillende facetten van het omgaan met media aan bod gekomen.

Een belangrijke conclusie is dat op veel scholen regelmatig aandacht wordt besteed aan mediawijsheid. In het basisonderwijs gaat het daarbij vooral om de vaardigheid in het zoeken en beoordelen van informatie en om bewustwording rond de risico's van internet. Ook in het voortgezet onderwijs is er vooral aandacht voor het zoeken en beoordelen van informatie. Daarnaast komt ook het creatief werken met media aan bod, maar de aandacht voor de risico's van internet is kleiner.

Deze aandacht voor mediawijsheid op scholen is noodzakelijk. Volgens de deelnemende leraren zijn de meeste leerlingen niet erg 'mediawijs'. Veel leerlingen, zowel in het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs, zijn volgens hun leraren nog onvoldoende vaardig in het opzoeken en beoordelen van informatie. Ook de vaardigheid in het creatief gebruik van media schiet volgens veel leraren bij tal van leerlingen tekort. Een belangrijke uitkomst is ook dat leerlingen zich onvoldoende bewust lijken te zijn van de risico's van het gebruik van internet en zich daar ook onvoldoende tegen wapenen. Dit zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs.

Het onderzoek is uitgevoerd via een internetenquête die is ingevuld door leraren uit het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. Wij danken de leraren hartelijk voor hun deelname aan het onderzoek.

ITS – Nijmegen
Dr. Jeroen Winkels, directeur

Inhoud

Voorwoord	v
1 Inleiding	1
1.1 Aanleiding tot en achtergrond van het onderzoek	1
1.2 Onderzoeksvragen	2
1.3 Leeswijzer	3
2 Onderzoeksopzet en respons	5
2.1 Onderzoeksopzet	5
2.2 Onderzoeksinstrument	5
2.3 Deelname aan het onderzoek	6
3 Resultaten	9
3.1 Computergebruik	9
3.2 Mediawijsheid van leerlingen	11
3.3 Risico's van internet en beleid digitaal pesten	16
3.4 Aandacht op school voor mediawijsheid	20
3.5 Ondersteuning	24
4 Conclusies en aanbevelingen	27
4.1 Samenvatting en conclusies	27
4.2 Discussie en aanbevelingen	30
Literatuur	33

1 Inleiding

1.1 Aanleiding tot en achtergrond van het onderzoek

Het Mediawijsheid Expertisecentrum heeft opdracht gegeven tot uitvoering van het onderzoek naar mediawijsheid waarvan wij hier verslag doen. De aanleiding hiertoe vormden vragen uit de Tweede Kamer. Deze hadden betrekking op verschillende facetten van het omgaan met media, evenals de aandacht die op school wordt besteed aan het leren omgaan daarmee en het inschatten van de risico's van het gebruik daarvan.

De term 'mediawijsheid' is meestal niet duidelijk gedefinieerd. De Raad voor Cultuur (2005) beschouwt mediawijsheid als 'het geheel van kennis, vaardigheden en mentaliteit waarmee burgers zich bewust, kritisch en actief kunnen bewegen in een complexe, veranderlijke en fundamenteel gemedialiseerde wereld'. Deze omschrijving is breder dan wat de Raad verstaat onder 'media-educatie', waarover de Raad in 1996 een advies uitbracht.

De term 'mediawijsheid' is vergelijkbaar met de Engelse term 'media literacy', oftewel 'the ability to access, analyze, evaluate and communicate messages in a wide variety of forms' (Aufderheide & Firestone, 1993). Uit een in 2004 gepubliceerde overzichtsstudie in de Verenigde Staten blijkt dat de aandacht voor mediawijsheid in het primair onderwijs zich langzaam ontwikkelt en dat de aanpak zeer divers is. Deels gaat het daarbij om het (kritisch) leren omgaan met media en deels om het zelf maken van producties met behulp van media. Veel – zowel ervaren als jonge – leraren zouden zelf onvoldoende bedreven zijn in het gebruik van media om hieraan bij hun leerlingen adequaat aandacht te besteden (Hobbs, 2004). Onderzoek laat zien dat basisschoolleerlingen weliswaar tamelijk bedreven zijn in het werken met ICT, maar dat hun vaardigheden in het zoeken en verwerken van informatie vaak tekortschieten en dat ook hun 'kritische internetvaardigheden' (oftewel 'web literacy skills') verder zouden moeten worden ontwikkeld (Kuiper, 2007). Wat leerlingen thuis met internet doen, sluit niet aan bij de manier waarop wordt verwacht dat ze dit op school gebruiken, zo blijkt ook uit het genoemde onderzoek. Ook leerlingen in het voortgezet onderwijs zijn veelal onvoldoende vaardig in het evalueren van informatie die zij op het internet vinden. Leraren onderkennen dan ook het belang van instructie in informatievaardigheden en het kritisch gebruik van het World Wide Web (Walraven, 2008).

Volgens de Stichting Mijn Kind Online krijgt 37 procent van de kinderen echter nooit les over internet¹.

De Raad voor Cultuur (2005) heeft voorgesteld om aspecten van mediawijsheid in te passen in het zogenoemde ‘burgerschapsonderwijs’. Daarnaast adviseert de Raad om ‘mediacoaches’ aan te stellen op scholen, die vakdocenten inspireren, faciliteren en begeleiden en die mediaprojecten initiëren. Ook de Onderwijsraad (2008) wijst op de noodzaak om in het onderwijs expliciet aandacht te besteden aan mediawijsheid. Om onderwijsgeevenden beter in staat te stellen hun leerlingen in aspecten van mediawijsheid te scholen, hebben Kennisnet, de Stichting Mijn Kind Online en de Vereniging Openbare Bibliotheken een groot aantal medialessen verzameld².

Tijdens algemeen overleg in de Tweede Kamer is onder meer gesteld dat ‘mediawijsheid’ of ‘media-educatie’ een goed instrument is om kinderen specifieke vaardigheden en kennis bij te brengen om zich staande te houden in de digitale wereld³. Eerder was al door Groen Links het plan opgevat een initiatiefvoorstel te lanceren om media-educatie als vak of als onderdeel van een vak te introduceren in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs en om de kerndoelen op dat punt bij te stellen.

1.2 Onderzoeksvragen

Het doel van het onderzoek is antwoord te geven op de volgende vragen:

- Hoe vaardig zijn leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs op het gebied van het gebruik van media?
- In hoeverre en op welke manier wordt in het basis- en voortgezet onderwijs aandacht besteed aan het (leren) omgaan met media?
- Welke ondersteuning is beschikbaar en/of wenselijk op het gebied van het (leren) omgaan met media in het basis- en voortgezet onderwijs?
- In hoeverre treden op de voorgenoemde punten verschillen op tussen basis- en voortgezet onderwijs?

---

1 Zie www.mijnkindonline.nl.

2 Zie www.medialessen.nl.

3 Algemeen overleg over mediawijsheid op 27 mei 2008.

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 beschrijven wij de opzet van het onderzoek en geven we een overzicht van de respons en achtergrondkenmerken van de deelnemers. In hoofdstuk 3 volgt een beschrijving van de resultaten van het onderzoek. In hoofdstuk 4 geven wij een overzicht van de conclusies en doen wij enkele aanbevelingen voor het onderwijs op het gebied van mediawijsheid.

2 Onderzoeksopzet en respons

2.1 Onderzoeksopzet

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van twee panels: het AOB-panel en het Onderwijspersoneelspanel van het ITS. Deze panels tellen samen rond 1.200 leraren in het primair onderwijs en 2.000 in het voortgezet onderwijs. Uit beide panels zijn leraren geselecteerd die les geven in het basisonderwijs of in het voortgezet onderwijs. Deze leraren zijn per e-mail benaderd met het verzoek om een internetvragenlijst in te vullen. Leraren die hierop na anderhalve week nog niet hadden gereageerd, is per e-mail verzocht alsnog deel te nemen aan het onderzoek.

2.2 Onderzoeksinstrument

Zoals aangegeven, is de enquête via internet afgenomen. De enquête omvatte vijf vragenblokken:

- achtergrondgegevens;
- computergebruik;
- mediawijsheid van leerlingen;
- aandacht op school voor mediawijsheid;
- ondersteuning.

De vragen naar *achtergrondgegevens* betreffen het onderwijstype, de groep(en) of leerjaren waarin men les geeft, het vak of vakgebied (vo), sekse en het aantal jaren onderwijservaring. Ook is een vraag toegevoegd naar de competenties op het gebied van het gebruik van ICT.

In het onderdeel *computergebruik* is gevraagd hoe vaak leerlingen tijdens de les van de desbetreffende leraar gebruik maken van de computer en hoe vaak zij opdrachten krijgen die ze thuis moeten uitvoeren met gebruik van internet. Bovendien is gevraagd om welk type opdrachten het daarbij gaat.

De vragen rond de *mediawijsheid* betreffen de vaardigheid van leerlingen in het zoeken en verwerken van informatie en in het creatief gebruik van media, de mate waarin leerlingen zich bewust zijn van de risico's van het gebruik van internet en de mate waarin zij zich daartegen wapenen, en de mate waarin leerlingen thuis een aantal

vaardigheden opdoen op het gebied van mediawijsheid die zij op school kunnen gebruiken.

De vragen naar *aandacht op school voor mediawijsheid* betreffen de mate waarin in de les, dan wel op school aandacht wordt geschonken aan drie aspecten van mediawijsheid: het zoeken en verwerken van informatie, het creatief gebruik van media en het vergroten van de bewustwording rond risico's van internetgebruik en manieren om deze te verkleinen of te ondervangen.

In het onderdeel *ondersteuning* is gevraagd naar de beschikbaarheid van een media-coach, het gebruik van (materiaal van) websites over mediawijsheid en de wenselijkheid en haalbaarheid van een 'Digiraad' op school.

De vragenlijst bestond grotendeels uit gesloten (meerkeuze-)vragen. Ter verdieping zijn enkele open vragen toegevoegd.

2.3 Deelname aan het onderzoek

De bereidheid tot deelname aan het onderzoek was relatief hoog. De vragenlijst is (nagenoeg) volledig ingevuld door 1207 leraren, waarvan 362 (30%) les geven in het basisonderwijs en 845 (70%) in het voortgezet onderwijs. Tabel 2.1 geeft een overzicht van een aantal achtergrondkenmerken van de leraren in het basisonderwijs.

Tabel 2.2 – Achtergrondgegevens leraren basisonderwijs (362 respondenten)

	aantal	percentage
<i>Geslacht:</i>		
• man	108	30%
• vrouw	254	70%
<i>Groep(en):</i>		
• onderbouw	56	16%
• middenbouw	91	25%
• bovenbouw	132	37%
• combinatie	83	23%
<i>Onderwijservaring:</i>		
• 0 – 10 jaar	112	34%
• 11 – 20 jaar	57	15%
• 21 – 30 jaar	92	26%
• meer dan 30 jaar	91	25%

Van de deelnemende leraren in het basisonderwijs is de meerderheid (70%) vrouw. Ruim een derde geeft (alleen) les in de bovenbouw en een kwart in de middenbouw. Bijna een kwart geeft in meer dan één bouw les. De deelnemende leraren in het basisonderwijs hebben doorgaans veel onderwijservaring: de helft heeft meer dan 20 jaar ervaring. Eén op de zeven heeft minder dan zes jaar ervaring. Het gemiddelde aantal jaren onderwijservaring is 20,1 jaar.

Tabel 2.3 geeft een overzicht van de achtergrondgegevens van de deelnemers in het voortgezet onderwijs. Hier is de meerderheid (69%) man. De meeste deelnemers geven les in meer onderwijstypen. Rond drie kwart geeft les in havo/vwo. De helft geeft les in het vmbo.

Bijna de helft (48%) van de deelnemers geeft aan in zowel de onderbouw als de bovenbouw les te geven. Het aantal jaren onderwijservaring ligt hier hoger dan in het basisonderwijs. Bijna zes op de tien deelnemers melden meer dan 20 jaar ervaring te hebben. De groep met minder dan zes jaar ervaring vormt 8 procent van de deelnemers. Gemiddeld hebben de leraren in het voortgezet onderwijs 22,6 jaar onderwijservaring.

Tabel 2.3 – Achtergrondgegevens leraren voortgezet onderwijs (845 respondenten)

	aantal	percentage
<i>Geslacht:</i>		
• man	584	69%
• vrouw	261	31%
<i>Onderwijstypen:</i>		
• geeft les in praktijkonderwijs	34	4%
• geeft les in leerwegondersteunend onderwijs	104	12%
• geeft les in vmbo-b	191	23%
• geeft les in vmbo-t	243	29%
• geeft les in havo / vwo	620	73%
<i>Leerjaren:</i>		
• alleen onderbouw	105	12%
• alleen bovenbouw	332	39%
• zowel onderbouw als bovenbouw	408	48%
<i>Onderwijservaring:</i>		
• 0 – 10 jaar	195	23%
• 11 – 20 jaar	161	19%
• 21 – 30 jaar	230	27%
• meer dan 30 jaar	259	31%

Toelichting: Bij onderwijstypen is de som van de aantallen groter dan het aantal respondenten, doordat leraren doorgaans in meer onderwijstypen les geven. Daardoor is de som van de percentages hier groter dan 100.

Om zicht te krijgen op de representativiteit van de respondentgroep, is een vergelijking gemaakt met landelijke gegevens met betrekking tot enkele achtergrondvariabelen. Hieruit blijkt dat het percentage vrouwen in de responsgroep in het voortgezet onderwijs circa 10 procent hoger is dan het landelijke percentage vrouwelijke leraren. In het basisonderwijs hebben we de gegevens wat betreft geslacht en onderwijservaring vergeleken met gegevens van een representatieve steekproef uit 2004 in het PRIMA-onderzoek. Daaruit blijkt dat het percentage vrouwen onder de deelnemers nauwelijks hoger ligt dan in de PRIMA-gegevens (respectievelijk 70% en 68%), maar dat de deelnemers aan het onderzoek over het geheel genomen wel meer onderwijservaring hebben (gemiddeld respectievelijk 20,1 en 16,6 jaar). We gaan ervan uit dat de genoemde verschillen niet tot een noemenswaardige vertekening van de onderzoeksresultaten leiden.

Tot besluit van de achtergrondgegevens hebben we de deelnemers gevraagd hoe zij hun eigen vaardigheid inschatten wat het didactisch gebruik van ICT betreft. Tabel 2.4 geeft een overzicht. Rond acht op de tien leraren achten zichzelf basaal vaardig of gevorderd in didactisch gebruik van ICT. In het basisonderwijs is de groep die zich gevorderd of zeer gevorderd acht, iets groter dan in het voortgezet onderwijs (respectievelijk 64% en 60%). Er is echter geen significant verschil tussen basis- en voortgezet onderwijs, wat deze inschatting betreft.

Tabel 2.4 – Inschatting eigen vaardigheid in didactisch gebruik ICT

	Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs	
	aantal	percentage	aantal	percentage
• helemaal niet vaardig	8	2%	14	2%
• basaal vaardig	121	33%	320	38%
• gevorderd	174	48%	373	44%
• zeer gevorderd	59	16%	138	16%

3 Resultaten

3.1 Computergebruik

In de enquête is gevraagd naar de omvang van het computergebruik door leerlingen in de lessen van de deelnemende leraren en naar huiswerkopdrachten die leerlingen met behulp van internet moeten maken. Tabel 3.1 geeft een overzicht van het computergebruik in de les. Daaruit blijkt dat de computer in het basisonderwijs aanzienlijk vaker in de les wordt gebruikt dan in het voortgezet onderwijs. In het basisonderwijs werken de leerlingen bij de helft van de geënquêteerden vaak of heel vaak met de computer in de les. In het voortgezet onderwijs is dat het geval bij een kwart van de leraren. Rond de helft van de leraren in het voortgezet onderwijs gebruikt de computer niet of slechts af en toe in de klas, tegen één op de vijf in het basisonderwijs. Het verschil tussen basis- en voortgezet onderwijs is significant, zoals variantieanalyse laat zien⁴.

Tabel 3.1 – Gebruik van de computer door leerlingen in de lessen van de deelnemende leraren

	Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs	
	aantal	percentage	aantal	percentage
• nooit	7	2%	45	5%
• af en toe	64	18%	402	48%
• tamelijk vaak	103	29%	182	22%
• vaak	115	32%	128	15%
• heel vaak	73	20%	88	10%

Tabel 3.2 geeft een overzicht van de omvang van het gebruik van internet bij het huiswerk door leerlingen van de deelnemende leraren. Logischerwijs is in het basisonderwijs het gebruik van internet bij huiswerk niet erg groot, op de basisschool wordt minder huiswerk opgegeven. De meeste basisschoollerares geven nooit (51%) of af en toe (40%) huiswerk op waarbij het internet gebruikt moet worden.

⁴ $F=113.4$; $p<.001$; $E2=.09$.

In het voortgezet onderwijs wordt vaker huiswerk opgegeven waarbij het internet gebruikt moet worden. Meer dan de helft van de deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs (58%) doet dit af en toe en bijna een derde tamelijk vaak tot heel vaak. Het verschil tussen basis- en voortgezet onderwijs is significant, zoals variantieanalyse laat zien⁵. Docenten die aangeven vaak of heel vaak huiswerk op te geven waarbij internet gebruikt dient te worden, geven voornamelijk les in de exacte, de economische en maatschappelijke of de taalvakken.

Tabel 3.2 – Gebruik van internet bij huiswerk door leerlingen van de deelnemende leraren

	Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs	
	aantal	percentage	aantal	percentage
• nooit	184	51%	125	15%
• af en toe	145	40%	487	58%
• tamelijk vaak	22	6%	147	17%
• vaak	9	2%	68	8%
• heel vaak	2	1%	18	2%

Bij wat voor soort huiswerkopdrachten wordt internet gebruikt? Dit is weergegeven in tabel 3.3. De meerderheid van de docenten uit zowel het basis- als het voortgezet onderwijs die hebben aangegeven dat hun leerlingen internet gebruiken bij hun huiswerk, noemde werkstukken. In het basisonderwijs geeft bijna drie kwart van de groep bij wie leerlingen huiswerk maken met behulp van internet aan dat dit gebruikt wordt voor spreekbeurten. Bij de leraren uit het voortgezet onderwijs is dit iets meer dan een kwart, terwijl ruim de helft aangeeft dat internet gebruikt wordt bij extra opdrachten.

⁵ F=141.8; p<.001; E2=.11.

Tabel 3.3 – Type huiswerkopdracht waarbij internet gebruikt wordt; leraren die hebben aangegeven dat hun leerlingen huiswerk maken waarbij zij internet gebruiken (178 in het basisonderwijs en 720 in het voortgezet onderwijs)

	Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs	
	aantal	percentage	aantal	percentage
werkstuk	143	80%	538	75%
spreekbeurt	124	70%	191	27%
extra opdrachten	74	42%	410	57%
anders	43	24%	226	31%

Indien deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs aangeven dat leerlingen bij andersoortige huiswerkopdrachten het internet gebruiken, betreft dit onder andere:

- opdrachten die bij de lesmethode horen;
- schrijfoopdrachten;
- ter voorbereiding van de les, debat of opdracht;
- praktische opdrachten;
- gebruik van powerpoint presentaties.

Daarnaast geeft een aantal leraren aan dat leerlingen gebruik maken van internet bij het inleveren opdrachten.

3.2 Mediawijsheid van leerlingen

In de vragenlijst zijn zeven vragen gesteld over de opvattingen van de leraren over de mediawijsheid van de leerlingen. Deze zeven items vormen een betrouwbare schaal⁶. In onderstaande figuur 3.1 en figuur 3.2 worden de resultaten per item gepresenteerd. Daarnaast is de schaalscore berekend (het gemiddelde over de zeven items). Deze kan variëren van 1 (niemand vaardig) tot 4 (alle leerlingen vaardig op alle zeven punten). Het gemiddelde bedraagt 1.8 in het basisonderwijs en 2.4 in het voortgezet onderwijs, hetgeen een significant verschil is⁷. Leraren in het voortgezet onderwijs oordelen dus aanzienlijk positiever over de mediawijsheid van hun leerlingen dan leraren in het basisonderwijs.

6 De betrouwbaarheid wordt uitgedrukt in Cronbachs alfacoëfficiënt, die kan variëren van 0 (slecht) tot 1 (uitstekend). De waarde voor deze zeven items is 0.89.

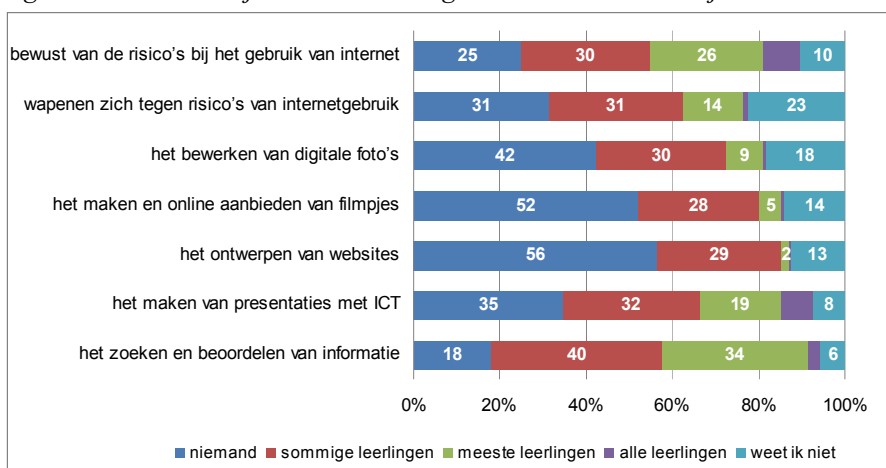
7 De standaarddeviatie is 0.64 in het basisonderwijs en 0.44 in het voortgezet onderwijs. Dit wijst op een grotere spreiding in het oordeel in het basisonderwijs. $F=285.3$; $p<.001$; $E2=0.21$.

Dit is duidelijk terug te zien in figuur 3.1 en figuur 3.2. Circa de helft van de deelnemende leraren uit het basisonderwijs denkt dat geen van hun leerlingen vaardig is in het bewerken van digitale foto's (42%), het maken en online aanbieden van digitale filmpjes (52%) en het ontwerpen van websites (56%). Bij deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs ligt het percentage dat denkt geen van de leerlingen hiermee vaardig is onder de tien procent.

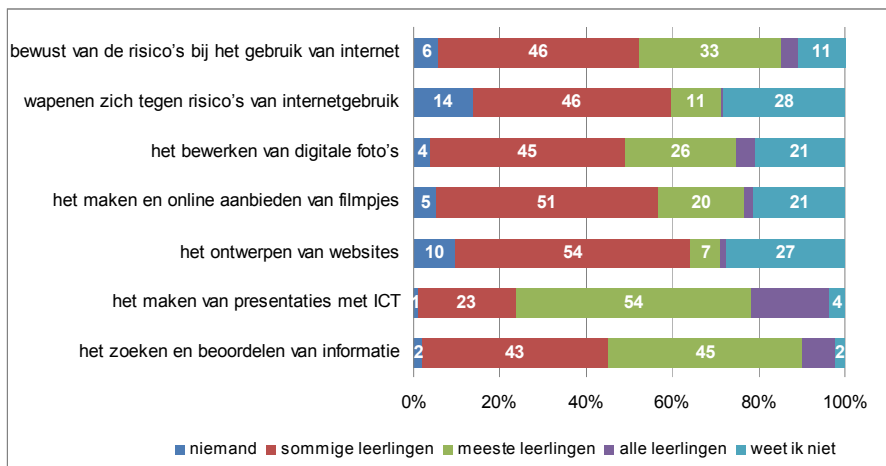
Circa de helft van de leraren uit het voortgezet onderwijs geeft aan dat sommige leerlingen vaardig zijn in het bewerken van digitale foto's (45%), het maken van films (51%) en websiteontwerp (54%). Volgens de helft van de leraren zijn de meeste leerlingen vaardig in het maken van presentaties met behulp van ICT en het zoeken en beoordelen van informatie. Het percentage leraren uit het voortgezet onderwijs dat aangeeft dat leerlingen vaardig zijn in het gebruik van digitale media is groter dan bij de basisschoolleraren. Volgens de deelnemende leraren leren kinderen als ze ouder worden dus beter met internet en digitale media te werken.

Dit geldt in mindere mate voor de risico's van het gebruik van internet. De percentages leraren in het basis- en in het voortgezet onderwijs die aangeven dat de meeste kinderen zich bewust zijn van en zich wapenen tegen de risico's van het gebruik van internet, verschillen nauwelijks van elkaar. Wel is het aandeel docenten dat aangeeft dat geen van de kinderen zich bewust is van of zich wapent tegen de risico's van het gebruik van internet, in het voortgezet onderwijs aanzienlijk kleiner dan in het basisonderwijs.

Figuur 3.1 – Mediawijsheid van leerlingen in het basisonderwijs

Figuur 3.2 – Mediawijsheid van leerlingen in het voortgezet onderwijs

De docenten in het voortgezet onderwijs zijn niet allemaal op de hoogte van de mediawijsheid van de leerlingen. Meer dan een vijfde van de deelnemende docenten weet niet of hun leerlingen vaardig zijn in bewerken van digitale foto's (21%), het maken en online aanbieden van filmpjes (21%) of het ontwerpen van websites (27%). Circa 28 procent van de leraren is niet op de hoogte of kinderen zich wapenen tegen de risico's van internet.

De vraag is hoe de oordelen over mediawijsheid in het basis- en het voortgezet onderwijs verdeeld zijn, over bouwen dan wel onderwijstypen. Zoals te zien in tabel 3.4 neemt binnen het basisonderwijs de gemiddelde mediawijsheid, naar inschatting van de leraar, toe naarmate leerlingen in een hogere groep zitten. Ook de standaarddeviatie wordt hiermee groter. Dit wijst op een grote(re) spreiding in het oordeel over de mediawijsheid. Het verschil in mediawijsheid naar onder-, midden- of bovenbouw is significant⁸.

Tabel 3.4 - Mediawijsheid in het basisonderwijs; onder-, midden- en bovenbouw

	gemiddelde	standaarddeviatie	aantal
groep 1-2	1,1	0,2	51
groep 3-4-5	1,5	0,4	82
groep 6-7-8	2,3	0,5	125
combinatie	2,0	0,5	66
totaal	1,8	0,6	324

⁸ F=113.5; p<.001; E2=0.52.

Zoals te zien in tabel 3.5 verschilt de beoordeling van de mediawijsheid in het voortgezet onderwijs significant⁹ naar onderwijstype. Naarmate het onderwijsniveau hoger is, wordt de mediawijsheid van leerlingen door de deelnemende leraren iets hoger beoordeeld. De standaarddeviatie is voor alle onderwijstypen ongeveer gelijk. Dit houdt in dat de spreiding in de beoordeling van de mediawijsheid per onderwijstype niet veel van elkaar verschilt. Praktijkonderwijs scoort gemiddeld het laagst op mediawijsheid, maar het aantal leraren uit het praktijkonderwijs is te klein om representatieve uitspraken te doen.

Tabel 3.5 - Mediawijsheid in het voortgezet onderwijs; per onderwijstype

	gemiddelde	standaarddeviatie	aantal
pro	1,8	0,4	18
lwoo	2,2	0,5	99
vmbo	2,3	0,4	111
vmbo/havo/vwo	2,4	0,4	124
havo/vwo	2,5	0,4	384
totaal	2,4	0,4	736

Ontwikkeling van vaardigheden thuis

Kinderen gebruiken natuurlijk niet alleen op school moderne media, ook thuis wordt hiervan gebruik gemaakt en daarvan geleerd. In tabel 3.6 is weergegeven in hoeverre de deelnemende leraren denken dat leerlingen thuis vaardigheden leren met betrekking tot het creatief gebruik van media en het zoeken en beoordelen van informatie.

Een kwart van de deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs vindt dat de meeste leerlingen thuis vaardigheden hebben geleerd om informatie te zoeken en te beoordelen. Op de basisschool is dit aantal lager. Slechts één op de zes deelnemende leraren uit het basisonderwijs vindt dit ook. Verreweg de meeste leraren uit het basisonderwijs (68%) en de helft van de leraren uit het voortgezet onderwijs (50%) vinden dat slechts sommige of geen van de leerlingen thuis vaardigheden hebben geleerd in het zoeken en beoordelen van informatie. Het verschil tussen het basis- en het voortgezet onderwijs is significant, maar niet erg sterk¹⁰.

⁹ $F=29.0$; $p<.001$; $E2=0.14$.

¹⁰ De standaarddeviatie is 1.20 in het basisonderwijs en 1.27 in het voortgezet onderwijs. Dit wijst op een grote spreiding in het oordeel over de vaardigheden die leerlingen thuis geleerd hebben met betrekking tot het opzoeken en beoordelen van informatie. $F=38.6$; $p<.001$; $E2=0.03$.

Tabel 3.6 – *Opvattingen over vaardigheden die leerlingen thuis leren*

	basisonderwijs		voorgezet onderwijs	
	aantal	percentage	aantal	percentage
<i>Zoeken en beoordelen van informatie</i>				
• niemand	61	17%	50	6%
• sommige leerlingen	183	51%	367	44%
• de meeste leerlingen	60	17%	201	24%
• alle leerlingen	3	1%	24	3%
• weet ik niet	50	14%	191	23%
<i>Creatief gebruik van media</i>				
• niemand	61	17%	55	7%
• sommige leerlingen	199	56%	361	43%
• de meeste leerlingen	44	12%	208	25%
• alle leerlingen	2	1%	15	2%
• weet ik niet	51	14%	194	23%

Leerlingen kunnen thuis vaardigheden met betrekking tot het creatief gebruik van media ontwikkelen die zij op school ook goed kunnen gebruiken. Drie kwart van de leraren uit het basisonderwijs en de helft van de leraren uit het voortgezet onderwijs is van mening dat geen of slechts sommige van hun leerlingen thuis vaardigheden hebben ontwikkeld in het creatief gebruik van media. Een kwart van de deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs vindt dat de meeste leerlingen thuis vaardigheden hebben ontwikkeld in het creatief gebruik van media die zij op school ook goed kunnen gebruiken. Op de basisschool is dit aantal minder, slechts één op de negen deelnemende leraren vindt dit ook. Het verschil tussen het basis- en het voortgezet onderwijs is significant, maar niet erg sterk¹¹.

Volgens de deelnemende leraren leren de meeste leerlingen thuis dus niet de vaardigheden om informatie te zoeken en te beoordelen of om creatief media te gebruiken die ze op school kunnen gebruiken.

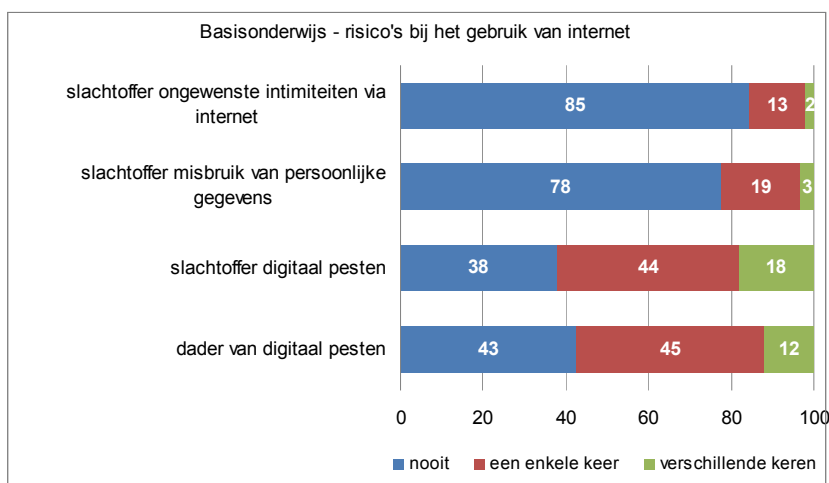
¹¹ De standaarddeviatie is 1.21 in het basisonderwijs en 1.28 in het voortgezet onderwijs. Dit wijst op een grote spreiding in het oordeel over de vaardigheden met betrekking tot het creatief gebruik van media die leerlingen thuis hebben geleerd. $F=43.6$; $p<.001$; $E2=0.04$.

3.3 Risico's van internet en beleid digitaal pesten

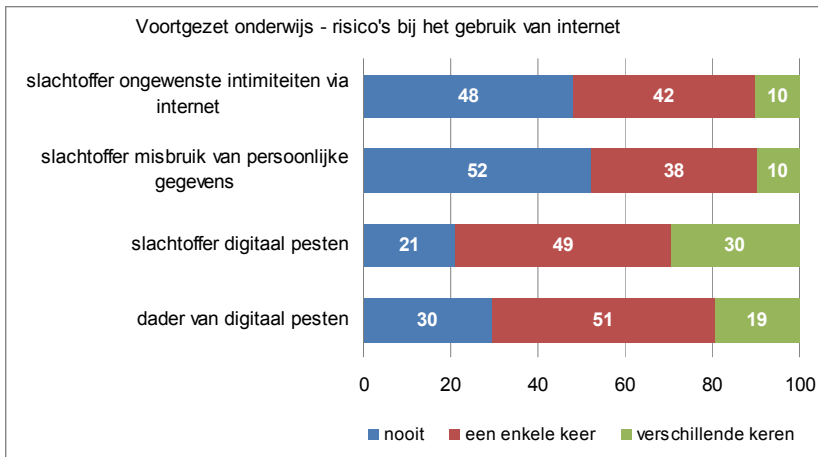
Voor kinderen worden er risico's gesignaleerd bij het gebruik van internet. In de figuren 3.3 en 3.4 is weergegeven hoe vaak leerlingen volgens de deelnemende leraren het slachtoffer zijn van ongewenste intimiteiten, misbruik van persoonlijke gegevens en digitaal pesten of de dader zijn van digitaal pesten.

Volgens de meerderheid van de deelnemende leraren uit het basisonderwijs zijn hun leerlingen nog nooit slachtoffer geweest van ongewenste intimiteiten via internet; 13 procent heeft een enkele keer en 2 procent zelfs verschillende keren gehoord dat leerlingen te maken hebben gehad met ongewenste intimiteiten via internet. Circa de helft van deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs geeft aan dat ze een enkele keer (42%) of verschillende keren (10%) hebben gehoord dat een leerling te maken had met ongewenste intimiteiten via internet.

Figuur 3.3 – Risico's bij het gebruik van internet volgens de basisschoolleraren

Figuur 3.4 – Risico's bij het gebruik van internet volgens de leraren uit het voortgezet onderwijs

Pesten of gepest worden via internet komt bij leerlingen vaker voor. Circa 60 procent van de leraren uit het basisonderwijs geeft aan dat ze een enkele of verschillende keren hebben gehoord dat een leerling het slachtoffer is geweest van digitaal pesten. Bij leraren uit het voortgezet onderwijs is dit ongeveer 80 procent.

Van de deelnemende leraren uit het basisonderwijs geeft 57 procent aan één of verschillende keren gehoord te hebben dat een leerling de dader was van digitaal pesten. In het voortgezet onderwijs geeft 70 procent van de deelnemende docenten dit aan.

Deelnemende leraren uit het basis- en uit het voortgezet onderwijs verschillen significant ten opzichte van elkaar in hun antwoorden op de vragen over de risico's bij het gebruik van internet, al is dit verschil niet overal even sterk¹².

Digitaal pesten vormt een belangrijk risico bij het gebruik van internet. Meer dan de helft van de docenten geeft aan gehoord te hebben dat leerlingen slachtoffer of dader zijn. Het betreft dus alleen de gevallen die bij de leraar gemeld zijn. Het werkelijke percentage leerlingen dat slachtoffer of dader is van digitaal pesten, zal dus waarschijnlijk groter zijn. Het is daarom interessant om te kijken wat er preventief en wat er reactief gedaan wordt tegen digitaal pesten.

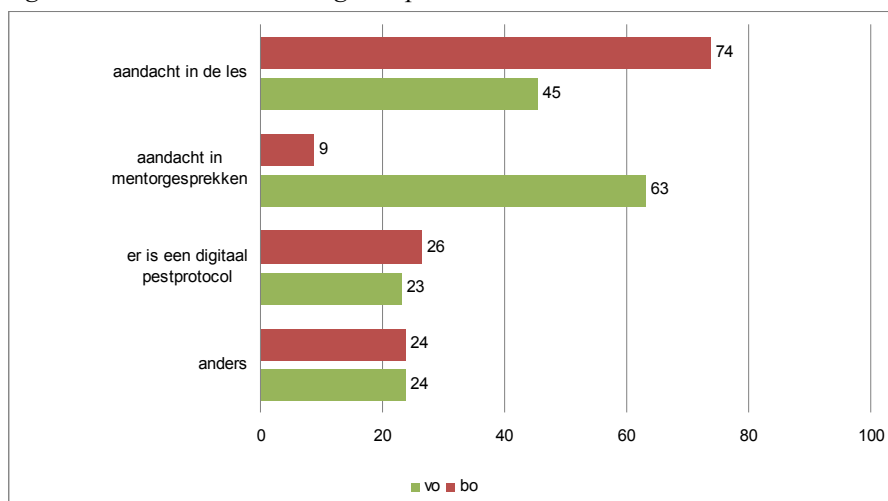
12 leerlingen slachtoffer ongewenste intimiteiten via internet $F=134.9; p<.001; E2=0.10.$
 leerlingen slachtoffer misbruik persoonlijke gegevens $F= 66.3; p<.001; E2=0.05.$
 leerlingen slachtoffer digitaal pesten $F= 39.9; p<.001; E2=0.03.$
 leerlingen dader van digitaal pesten $F= 21.6; p<.001; E2=0.02.$

Preventie van digitaal pesten

De meeste docenten besteden aandacht aan de preventie van digitaal pesten. Op het gebied van preventieve maatregelen tegen digitaal pesten verschillen de antwoorden van de deelnemende docenten uit het basis- en uit het voortgezet onderwijs weinig van elkaar¹³. Logischerwijs worden er in het basisonderwijs minder mentorgesprekken gehouden. Indien er in het basisonderwijs preventief aandacht aan digitaal pesten besteed wordt via mentorgesprekken, gebeurt dit voornamelijk in de bovenbouw¹⁴. Voor de andere vragen zijn er in het basisonderwijs geen significante verschillen tussen de onder-, midden- en bovenbouw.

Uit de antwoorden van de deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs kan worden opgemaakt dat er in de lagere onderwijstypen gemiddeld iets meer aandacht in de les en in de mentorgesprekken wordt besteed aan de preventie van digitaal pesten¹⁵. Dit verband is niet sterk.

Figuur 3.5 – Preventie van digitaal pesten

13 De verschillen tussen het BO en het VO met betrekking tot preventie van digitaal pesten zijn alleen significant voor het aantal leraren dat aangeeft in de les en in mentorgesprekken er aandacht aan te besteden. Aandacht in de les: $F=86.4$; $p<.001$; $E2=0.07$. Aandacht in mentorgesprek: $F=393.5$; $p<.001$; $E2=0.25$.

14 $F=3.95$; $p<.001$; $E2=0.03$.

15 Het verschil in aandacht voor digitaal pesten tussen de opleidingsniveaus in het voortgezet onderwijs is alleen significant voor de aandacht in de les: $F=9.5$; $p<.001$; $E2=0.04$. En de aandacht in mentorgesprek: $F=3.6$; $p<.001$; $E2=0.02$.

Via de mogelijkheid van een open antwoord konden leraren aangeven welke activiteiten er nog meer worden ondernomen tegen digitaal pesten. Deze activiteiten bestaan onder andere uit:

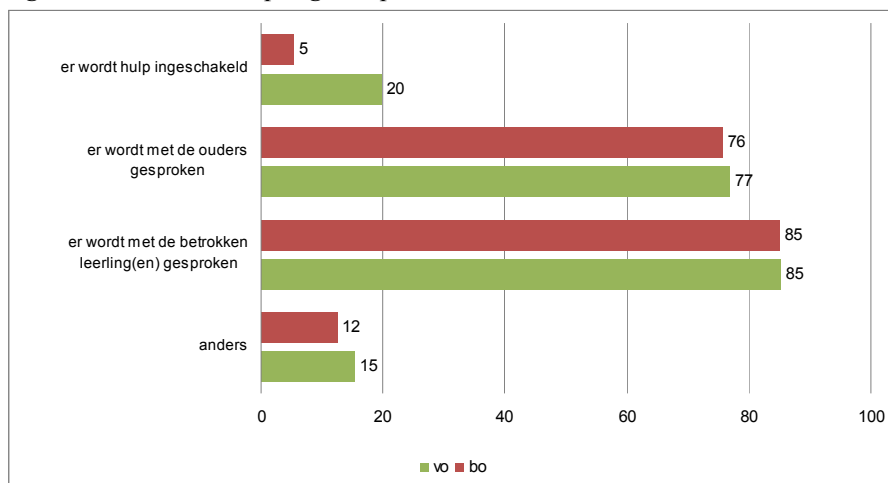
- ouderavonden;
- projecten;
- computercursus;
- toneelproject;
- digitaal pesten is opgenomen in het ‘normale’ pestprotocol.

Eén op de acht deelnemende docenten uit het voortgezet onderwijs gaf aan niet te weten wat er binnen de school preventief tegen digitaal pesten wordt gedaan.

Reacties op gevallen van digitaal pesten

De deelnemende leraren uit het basis- en uit het voortgezet onderwijs lijken redelijk eensgezind over de reactie op digitaal pesten¹⁶. Ook binnen het basisonderwijs is er volgens de variantieanalyse geen significant verschil tussen de antwoorden van deelnemende leraren uit de onder-, midden- of bovenbouw van het basisonderwijs. Ook binnen het voortgezet onderwijs zijn de leraren eensgezind; er is geen significant verschil naar onderwijstype.

Figuur 3.6 – Reacties op digitaal pesten

16 De verschillen tussen het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs met betrekking tot preventie van digitaal pesten zijn alleen significant voor het aantal leraren dat aangeeft dat er hulp wordt ingeschakeld: $F=40.5$; $p<.001$; $E2=0.03$.

Het verschil tussen het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs is voor de overige reacties bij gevallen van digitaal pesten niet significant.

Indien digitaal pesten zich bij de leerlingen voordoet, geeft 85 procent van de deelnemende docenten uit het basis- en het voortgezet onderwijs aan dat er wordt gesproken met de betrokken leerlingen, terwijl drie kwart aangeeft dat (ook) met de ouders wordt gepraat. De andere meest genoemde activiteiten die ondernomen worden tegen digitaal pesten, zijn:

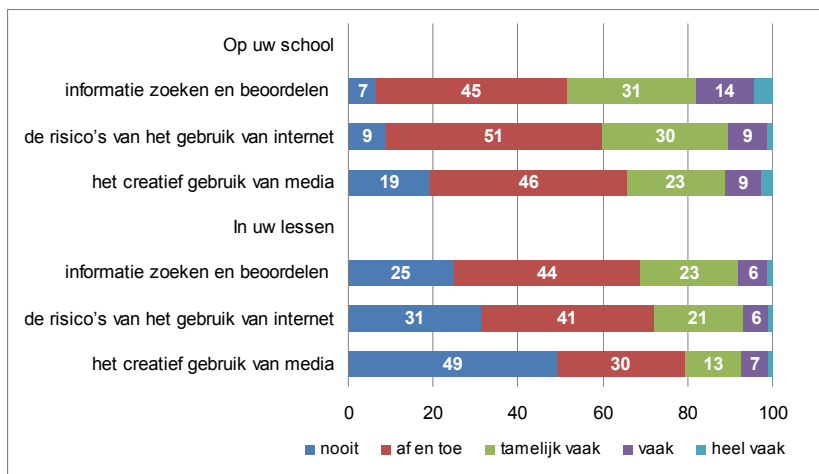
- klassengesprek;
- de ouders krijgen sanctie (zoals uitsluiting van computergebruik, strafwerk);
- schorsing;
- project bij bureau HALT;
- inschakeling van politie/ bureau jeugdzorg.

3.4 Aandacht op school voor mediawijsheid

Een aantal vragen in de enquête heeft betrekking op de aandacht die wordt besteed aan aspecten van mediawijsheid. Daarbij wordt zowel gevraagd naar aandacht in de les van de leraar die de enquête invult als op de school als geheel.

Figuur 3.7 geeft een indruk van de aandacht die er volgens de leraren uit het basisonderwijs aan mediawijsheid besteed wordt. Volgens de grootste groep leraren wordt daar af en toe tot tamelijk vaak aandacht besteed aan mediawijsheid.

Figuur 3.7 – Aandacht voor mediawijsheid in het basisonderwijs op school en in de les

Over het algemeen geven de leraren aan dat er op de school meer aandacht is voor mediawijsheid dan in de eigen les. Dit verschil komt doordat in de lagere groepen minder aandacht besteed wordt aan mediawijsheid¹⁷.

De deelnemende leraren uit het basisonderwijs geven aan dat er op het gebied van mediawijsheid het meeste aandacht wordt besteed aan het zoeken en beoordelen van informatie. Op de school wordt hier volgens 76 procent af en toe tot tamelijk vaak en volgens circa 18 procent vaak tot heel vaak aandacht aan besteed. Het percentage dat aangeeft hier in de les aandacht aan te besteden, ligt circa 8 procent lager.

Op de basisscholen wordt er veel aandacht aan de risico's van internet besteed. Volgens 81 procent van de deelnemende basisschoolleraars is er op de school af en toe tot tamelijk vaak aandacht voor de risico's van het gebruik van internet, circa 10 procent geeft aan dat hier vaak tot heel vaak aandacht voor is. Eén op de drie leraren geeft aan nooit in de eigen les aandacht te besteden aan de risico's bij het gebruik van internet. Dit wil niet zeggen dat de leerlingen van deze leraren nooit aandacht besteden aan de risico's van internetgebruik. Van de groep leraren die aangeeft in de eigen les geen aandacht te besteden, geeft 76 procent aan dat dit wel op de school gebeurt.

In het voortgezet onderwijs is ten opzichte van het basisonderwijs het percentage deelnemende docenten dat aangeeft nooit aandacht te besteden aan mediawijsheid kleiner (zie figuur 3.8). Het verschil tussen het basis- en voortgezet onderwijs in de aandacht die er volgens de deelnemende leraren in hun lessen aan mediawijsheid besteed wordt, is echter niet significant¹⁸.

Binnen het voortgezet onderwijs is het verschil in aandacht die er aan mediawijsheid wordt besteed tussen de verschillende onderwijsniveaus erg klein¹⁹. De deelnemende leraren die les geven in de lagere onderwijsniveaus, geven aan iets meer aandacht te besteden aan de risico's van internet en aan het zoeken en het zoeken en beoordelen van informatie.

---

17 Deze verschillen in het bo tussen onder-, midden- en bovenbouw zijn significant:

aandacht voor zoeken en beoordelen van informatie $F=45.8$; $p<.001$; $E2=0.28$.

aandacht voor risico's bij gebruik van internet $F=43.9$; $p<.001$; $E2=0.27$.

aandacht voor creatief gebruik van media $F=36.2$; $p<.001$; $E2=0.24$.

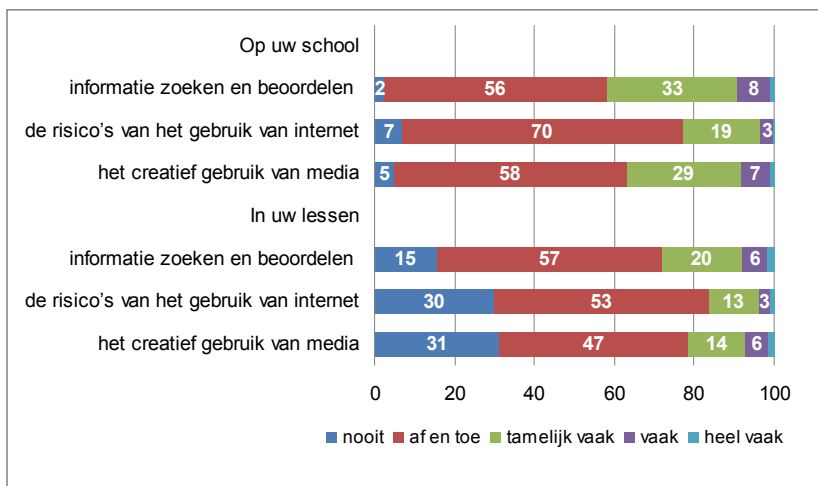
18 Er is alleen een significant verschil tussen het basis- en voortgezet onderwijs voor de aandacht voor het gebruik van creatieve media in de eigen les. Dit verschil is erg klein: $F=11.2$; $p<.001$; $E2=0.01$.

19 Variantie-analyse tussen de opleidingsniveaus in het voortgezet onderwijs:

Aandacht in de les voor de risico's van internet: $F=14.6$; $p<.001$; $E2=0.07$.

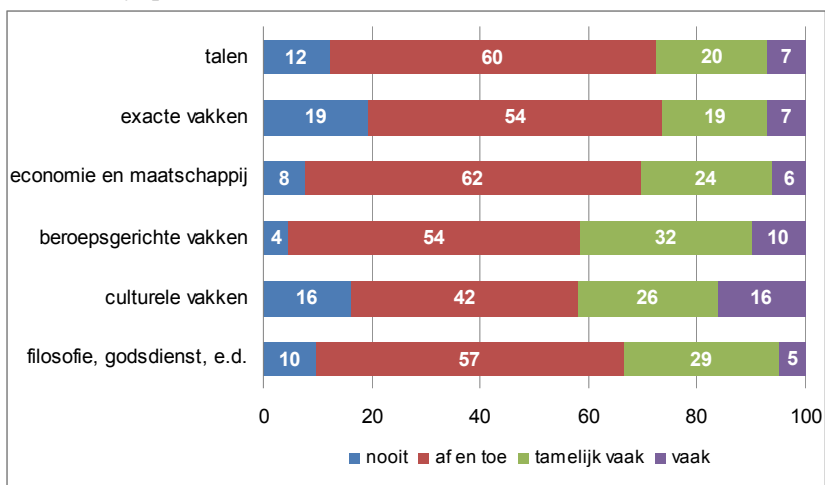
Aandacht in de les voor zoeken en beoordelen van informatie: $F=7.6$; $p<.001$; $E2=0.04$.

Figuur 3.8 – Aandacht voor mediawijsheid in het voortgezet onderwijs op school en in de les

In figuur 3.9 is weergegeven hoeveel aandacht er per vakkencluster in het voortgezet onderwijs besteed wordt aan het zoeken en beoordelen van informatie. Over het algemeen gebeurt dit in elk vakkencluster volgens meer dan een kwart van de deelnemende leraren tamelijk vaak tot vaak.

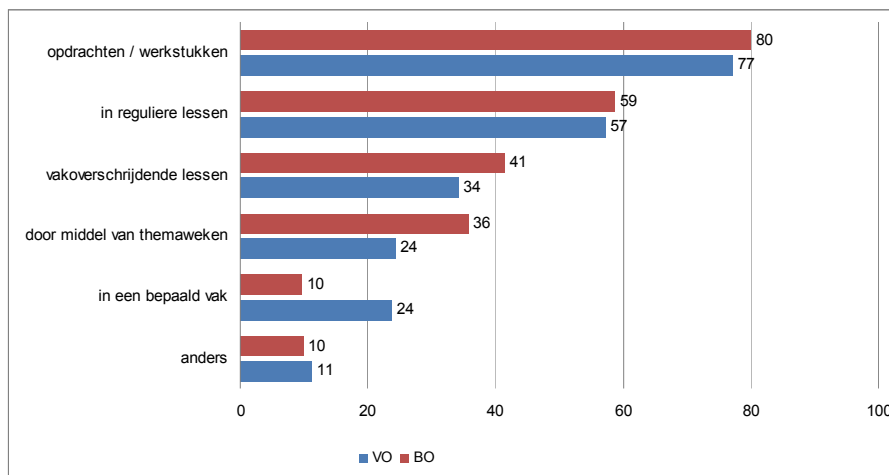
Figuur 3.9 – Aandacht in de les voor informatie zoeken en beoordelen in het voortgezet onderwijs per vakkencluster

Figuur 3.8 en figuur 3.9 laten zien hoe vaak er aandacht besteed wordt aan bepaalde aspecten van mediawijsheid. Het is interessant om te kijken op welke manier dat gebeurt. In figuur 3.10 staat een overzicht van de wijze waarop er op school aandacht geschonken wordt aan mediawijsheid. Figuur 3.10 betreft dus niet de mate van aandacht, maar een inventarisatie hoe er aandacht aan mediawijsheid wordt besteed. Er is geen significant verschil in de wijze waarop volgens de leraren uit het basis- en uit het voortgezet onderwijs aandacht besteed wordt aan mediawijsheid. Alleen in het voortgezet onderwijs wordt via aparte vakken aandacht aan mediawijsheid besteed.

Figuur 3.10 – Wijze waarop er aandacht wordt besteed aan mediawijsheid op school

Circa 80 procent van de deelnemende leraren geeft aan dat via opdrachten en werkstukken aandacht aan mediawijsheid wordt besteed. Meer dan de helft (respectievelijk 59% en 57%) geeft aan hier ook in de reguliere lessen aandacht aan te besteden.

Indien er in een bepaald vak aandacht voor mediawijsheid is, dan gebeurt dit volgens de deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs voornamelijk bij:

- informatica en informatiekunde;
- ict-lessen;
- maatschappijleer;
- ckv;
- talen.

Indien er op een andere wijze aandacht aan mediawijsheid geschonken wordt, dan gebeurt dit onder ander door:

- speciale keuzevakken;
- aparte werkstukken of projecten;
- gesprekken in de klas;
- of bij mentorlessen.

3.5 Ondersteuning

Volgens 31 procent van de leraren uit het basisonderwijs en volgens 24 procent van de leraren uit het voortgezet onderwijs is op hun school een mediacoach of een vergelijkbare functionaris beschikbaar. Er is hierin geen significant verschil tussen het basis- en het voortgezet onderwijs. Er is op dit punt ook geen verschil tussen de verschillende onderwijstypen in het voortgezet onderwijs.

De website ‘medialessen.nl’, die lesmateriaal en ondersteuning biedt bij lessen over het gebruik van internet en mediawijsheid, wordt weinig gebruikt door de geënquêteerde leraren: 82 procent van de deelnemende leraren uit het basis- en 93 procent van de leraren uit het voortgezet onderwijs gebruikt deze nooit (zie figuur 3.11). Leraren uit zowel het basis- als het voortgezet onderwijs gebruiken doorgaans wel andere websites om lesmateriaal of informatie over mediawijsheid te vinden. In het basisonderwijs gebruikt bijna één op de vier deelnemende leraren vaak of heel vaak een ondersteunende website, zoals bijvoorbeeld kennisnet.nl, digischool.nl of leraar24.nl. In het voortgezet onderwijs gebeurt dit minder²⁰, circa één op de twintig deelnemende leraren maakt hier vaak tot heel vaak gebruik van.

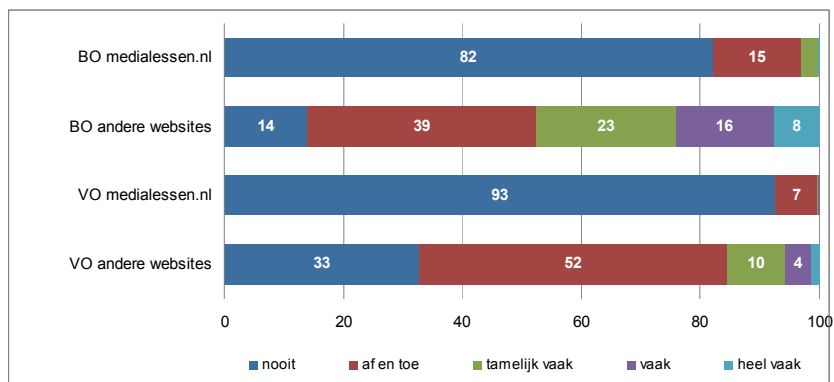
Er is geen significant verschil tussen de onder-, midden- en bovenbouw van het basisonderwijs in het gebruik van ondersteunde websites. In het voortgezet onderwijs is er wel een significant verschil tussen de onderwijstypen. De deelnemende leraren die lesgeven aan de lagere niveaus maken iets meer gebruik van ondersteunende websites dan leraren die lesgeven aan de hogere niveaus. Dit verschil is klein²¹.

---

20 Dit verschil tussen het basis- en voortgezet onderwijs is significant: $F=155.9$; $p<.001$; $E2=0.12$.

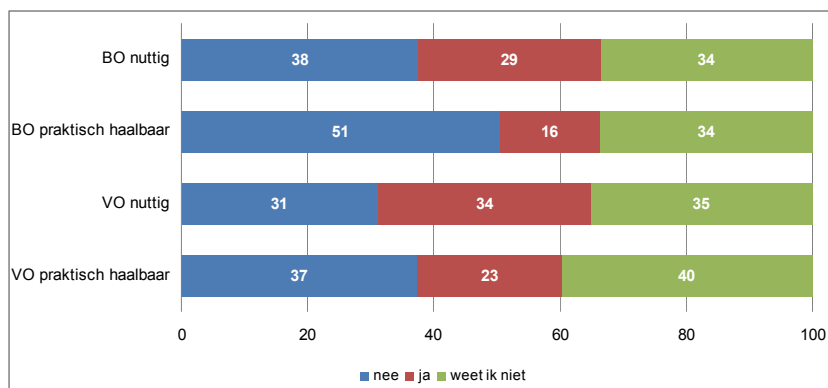
21 $F=7.0$; $p<.001$; $E2=0.03$.

Figuur 3.11 – Het gebruik van ondersteunende websites bij medialessen

In de enquête is aan de leraren gevraagd wat ze vinden van het idee om op school een 'Digiraad' in te stellen van leerlingen. Deze 'Digiraad' zou leraren en leeftijdsgenoten kunnen helpen op het vlak van het vaardig en bewust omgaan met digitale media. Dit idee krijgt geen brede steun. Zowel onder leraren uit het basis- als uit het voortgezet onderwijs lijkt circa 30 procent het een nuttig plan.

Figuur 3.12 – Oordeel over nut en haalbaarheid van een digiraad van leerlingen

Veel deelnemende leraren denken dat een Digiraad niet zo goed haalbaar is. In het basisonderwijs denkt 16 procent van de deelnemende leraren dat een Digiraad praktisch haalbaar is. De deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs denken daar iets positiever over; 23 procent vindt dit een idee dat haalbaar is. Een relatief grote groep (een op de drie) van de deelnemende leraren uit het basis- en uit het voortgezet

onderwijs weer niet of een Digiraad nuttig en of een Digiraad haalbaar is. Binnen het basis- en voortgezet onderwijs is er geen significant verschil tussen de onder-, midden- of bovenbouw of de verschillende onderwijstypen.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Samenvatting en conclusies

Onderzoeksvragen en onderzoeksopzet

Het onderzoek betreft de mediawijsheid in het basisonderwijs en in het voortgezet onderwijs. Het onderzoek richt zich op de volgende vier vragen:

- Hoe vaardig zijn leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs in het gebruik van media?
- In hoeverre en op welke manier wordt er in het basis- en voortgezet onderwijs aandacht besteed aan het (leren) omgaan met media?
- Welke ondersteuning is hiervoor beschikbaar en/of wenselijk?
- In hoeverre treden er op de voorgenoemde punten verschillen op tussen het basis- en voortgezet onderwijs?

Om antwoord te krijgen op deze vragen is gebruik gemaakt van het AOB-panel en het Onderwijspersoneelspanel van het ITS. Gezamenlijk tellen deze panels rond 1.200 leraren uit het primair onderwijs en 2.000 uit het voortgezet onderwijs. De leraren uit deze panels zijn per e-mail benaderd met het verzoek een internetvragenlijst in te vullen. In totaal is de vragenlijst (nagenoeg) volledig ingevuld door 1.207 leraren, waarvan er 362 les geven in het basisonderwijs en 845 in het voortgezet onderwijs.

Mediawijsheid van leerlingen

De vragen naar mediawijsheid hebben betrekking op drie aspecten: de vaardigheid van de leerlingen in het zoeken en beoordelen van informatie, de vaardigheid in het creatief gebruik van media (maken van filmpjes, bewerken van foto's, ontwerpen van websites, maken van presentaties met ICT) en de mate waarin leerlingen zich bewust zijn van en wapenen tegen de risico's van internet.

Leraren in het voortgezet onderwijs oordelen aanzienlijk positiever over de mediawijsheid van hun leerlingen dan leraren in het basisonderwijs. Dat geldt voor de vaardigheid in het zoeken en beoordelen van informatie en het creatief gebruik van digitale media, maar het geldt niet voor de mate waarin de leerlingen zich bewust zijn van en wapenen tegen de risico's van internet. Volgens ruim de helft van de leraren in het basis- en voortgezet onderwijs zijn veel leerlingen zich niet bewust van die risico's en

wapenen zij zich daar onvoldoende tegen. Wel is in het voortgezet onderwijs het aandeel docenten dat aangeeft dat geen van de kinderen zich bewust is van of zich wapent tegen de risico's van het gebruik van internet, aanzienlijk kleiner dan in het basisonderwijs.

Volgens ruim de helft van de leraren in het basisonderwijs is niemand of slechts een klein deel van hun leerlingen vaardig in het opzoeken en beoordelen van informatie. Wat de vaardigheid in het creatief gebruik van media betreft, is zelfs een ruime meerderheid die mening toegedaan. Zoals aangegeven, is het oordeel in het voortgezet onderwijs positiever dan in het basisonderwijs. Ook hier schat echter ruim de helft de vaardigheden in het creatief gebruik media niet erg hoog in. Positiever is het oordeel over de vaardigheid in het maken van presentaties met ICT. Een kwart vindt dat slechts een beperkt deel van de leerlingen die vaardigheid beheerst. Bijna de helft van de geënquêteerde leraren in het voortgezet onderwijs vindt dat een belangrijk deel van hun leerlingen onvoldoende vaardig is in het opzoeken en beoordelen van informatie.

Een kwart van de leraren in het voortgezet onderwijs vindt dat de meeste leerlingen thuis vaardigheden hebben geleerd om informatie te zoeken en te beoordelen die zij op school kunnen gebruiken. Op de basisschool is één op de zes leraren deze mening toegedaan. Twee derde van de leraren in het basisonderwijs en de helft van de leraren in het voortgezet onderwijs vindt dat slechts sommige of geen van hun leerlingen thuis vaardigheden hebben geleerd met betrekking tot het zoeken en beoordelen van informatie. Veel leraren vinden dus dat de meeste leerlingen thuis dus niet de vaardigheden om informatie te zoeken en te beoordelen leren die ze op school kunnen gebruiken. Hetzelfde geldt voor het creatief gebruiken van media.

Aandacht voor mediawijsheid op school

In het basisonderwijs wordt volgens de leraren op het gebied van mediawijsheid vooral aandacht besteed aan de vaardigheid in het zoeken en beoordelen van informatie. Volgens drie kwart wordt hieraan af en toe tot tamelijk vaak aandacht besteed en volgens bijna een vijfde vaak tot heel vaak. Op de basisscholen wordt bovendien vaak aandacht aan de risico's van internet besteed. Volgens acht op de tien basisschoolleraars is er op de school af en toe tot tamelijk vaak aandacht voor de risico's van het gebruik van internet, terwijl hier bij een op de tien vaak tot heel vaak aandacht voor is.

Het verschil tussen het basis- en voortgezet onderwijs in de aandacht die er volgens de deelnemende leraren in hun lessen aan mediawijsheid besteed wordt, is niet significant. Wel is het percentage docenten in het voortgezet onderwijs dat aangeeft hieraan nooit aandacht te besteden, kleiner. Op nagenoeg alle scholen voor voortgezet

onderwijs komen volgens de geënquêteerde leraren de verschillende aspecten van mediawijsheid aan bod. Er is op school vooral aandacht voor het zoeken en beoordelen van informatie (bij vier van de tien scholen gebeurt dat regelmatig). De aandacht voor de risico's internet is in het voortgezet onderwijs kleiner (bij een kwart regelmatig).

Pesten via internet

Een specifiek aspect van het werken met media betreft het pesten of gepest worden via internet en de aandacht die de school hieraan besteedt. In het basisonderwijs heeft een op de zeven leraren wel eens gehoord dat een leerling slachtoffer is geweest van ongewenste intimiteiten via internet. In het voortgezet onderwijs is dat het geval bij de helft van de leraren. Pesten via internet komt vaker voor. Rond 60 procent van de leraren in het basisonderwijs en 80 procent van de leraren in het voortgezet onderwijs heeft wel eens gehoord dat een leerling het slachtoffer is geweest van pesten via internet. Respectievelijk 57 procent en 70 procent heeft wel eens gehoord dat een leerling zelf de dader was van digitaal pesten.

De meeste docenten besteden aandacht aan de preventie van digitaal pesten. Indien digitaal pesten zich bij de leerlingen voordoet, geeft 85 procent van de leraren aan dat er wordt gesproken met de betrokken leerling(en), terwijl drie kwart aangeeft dat (ook) met de ouders wordt gepraat. Dit geldt zowel voor het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs.

Ondersteuning

De vragen naar ondersteuning betroffen de beschikbaarheid van een mediacoach of vergelijkbare functionaris die op school ondersteuning biedt bij mediagebruik en (het aanleren van) mediawijsheid, het gebruik van websites met informatie en lesmateriaal en de wenselijkheid en haalbaarheid van een 'Digiraad' van leerlingen.

Een derde van de geënquêteerde leraren in het basisonderwijs en een kwart in het voortgezet onderwijs geeft aan dat er op school een mediacoach of vergelijkbare functionaris is die ondersteuning biedt. Leraren in zowel het basis- als het voortgezet onderwijs gebruiken doorgaans wel websites om lesmateriaal of informatie over mediawijsheid te vinden, maar de website 'medialessen.nl' wordt door de overgrote meerderheid niet gebruikt. Het instellen van een 'Digiraad' van leerlingen die docenten en andere leerlingen zou kunnen helpen op het vlak van het vaardig en bewust omgaan met digitale media, lijkt rond een op de drie leraren nuttig. Over de haalbaarheid heeft de meerderheid twijfels. In het basisonderwijs ziet een op de zes dit als

haalbaar, terwijl in het voortgezet onderwijs een kwart van de leraren een Digiraad haalbaar acht.

4.2 Discussie en aanbevelingen

Het onderzoek laat zien dat veel leerlingen, zowel in het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs, volgens hun leraren nog onvoldoende vaardig zijn in het opzoeken en beoordelen van informatie. Ook op het gebied van het creatief gebruik van media zijn de vaardigheden bij veel leerlingen, afgaand op de inschatting door de leraar, doorgaans niet sterk ontwikkeld. Dit met uitzondering van het maken van presentaties met ICT in het voortgezet onderwijs. Een punt van zorg vormt de mate waarin leerlingen zich bewust zijn van de risico's van het werken met internet en de mate waarin zij zich daartegen wapenen. Terwijl de vaardigheden in het opzoeken en beoordelen van informatie en het creatief gebruik van media in het voortgezet onderwijs positiever worden beoordeeld dan in het basisonderwijs, is dat bij het punt van de risico's van internet nauwelijks het geval. Het verdient dan ook aanbeveling hieraan (nog) meer aandacht te besteden.

Een ander opvallend punt is dat leerlingen volgens veel leraren thuis weinig vaardigheden op het gebied van mediawijsheid opdoen die zij op school kunnen inzetten. Het verdient aanbeveling een betere aansluiting tussen mediagebruik thuis en op school te bewerkstelligen, zodat leerlingen thuis meer gelegenheid hebben de gewenste vaardigheden op te doen. Ook wat de aandacht voor de risico's van het gebruik van internet betreft, is het van belang tot meer afstemming tussen school en thuis te komen.

Bij een aantal vragen rond de vaardigheid van leerlingen op het gebied van mediawijsheid heeft een relatief groot deel van de leraren aangegeven niet te weten hoe het met die vaardigheid is gesteld. Dat geldt vooral voor vragen naar het creatief gebruik van media en het bewustzijn van de risico's van internet. In het voortgezet onderwijs is dit percentage gemiddeld wat hoger dan in het basisonderwijs. Dit zal waarschijnlijk mede veroorzaakt worden doordat leraren in het voortgezet onderwijs meer klaslessen hebben, en leerlingen minder uren per week zien dan de leraren uit het basisonderwijs.

Bij vragen naar de mate van aandacht op school of in de les voor mediawijsheid, antwoordt een groot aantal leraren met 'af en toe'. Dit hoeft niet per definitie te betekenen dat er weinig aandacht aan mediawijsheid wordt besteed. Er wordt bijvoorbeeld via werkstukken of spreekbeurten gewerkt aan mediawijsheid. Deze worden niet vaak, maar wel met een zekere regelmaat opgegeven.

Dit geeft direct het sterke, maar tegelijkertijd ook het zwakke punt van dit onderzoek weer. Dit onderzoek geeft een weergave van de meningen over mediawijsheid van de leraren, en er wordt een globaal beeld geschetst van wat er op school aan mediawijsheid wordt gedaan. Het zou daarom in vervolgonderzoek interessant zijn om ook te kijken naar bijvoorbeeld de hoeveelheid uren die scholen ingepland hebben voor lessen over mediawijsheid en het type activiteiten in die uren. Ook is het van belang de meningen van de leerlingen over mediawijsheid te peilen. Hoe ervaren zij bijvoorbeeld de risico's van internetgebruik en wat is hun mening over de aansluiting tussen mediagebruik in verband met school en wat zij thuis met media doen en over de manier waarop het een het ander zou kunnen versterken?

Literatuur

- Aufderheide, P., & Firestone, C. (1993). *Media literacy: A report of the national leadership conference on media literacy*. Queenstown, MD: Aspen Institute.
- Hobbs, R. (2004). A Review of School-Based Initiatives in Media Literacy Education. *American Behavioral Scientist*, 48 (1), 42-59.
- Kuiper, E.J. (2007). *Teaching Web literacy in primary education*. Academic dissertation. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Onderwijsraad (2008). *Onderwijs en open leermiddelen. Advies*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Raad voor Cultuur (2005). *Mediawijsheid. De ontwikkeling van nieuw burgerschap*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Walraven, A. (2008). *Becoming a critical websearcher. Effects of instruction to foster transfer*. Heerlen: Open Universiteit Nederland.

ISBN 90 5554 385 4
NUR 840